

155. oldal: ifjú Horthy Miklós nem koncentrációs táborból szabadult 1945-ben, hanem német fogságból.

156. oldal: John Fluornoy Montgomery nem nagykövet, hanem követ volt.

Amint arra már utaltam, a részletes – de nem teljes – felsorolás egy esetleges új kiadás vagy utánnyomás pontosításául szolgálhat,

mert hibátlan lehetetlen készíteni, de törekedni rá érdemes! S ha így lesz, akkor figyelni kell arra is, hogy a Rubicon folyóirat nem Rubikon és megfontolandó az is, hogy a nemzeti előnevek, vitézi jelzők egységesen „használtassanak”, azaz vagy mindenkinél, vagy senkinél!

Szakály Sándor

SZAKÁLY SÁNDOR

KATONÁK, CSENDŐRÖK, ELLENÁLLÓK

Örökség. Kaposi Kiskönyvtár 32. Tanulmányok

Sorozatszerkesztők: Papp Árpád, Szijártó István, Szili Ferenc

(Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése, Kaposvár, 2007. 114 o.)

A két világháború közötti időszak hadseregének és katonai felső vezetésének legismertebb hazai kutatója, Szakály Sándor, most megjelent legújabb tanulmánykötetében – a rá jellemző precíz szakmaisággal – a katonai elit egy eddig kevésbé feltárt „szegletének” a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás, a katonai attasé szolgálat (1919–1945), valamint a csendőrség vezetőinek és személyi összetételének (1938–1945) elemzését tette közzé a szűkebb pátriája, Kaposvár által kiadott „Kaposi Kiskönyvtár” sorozatban. E három, szorosan összefüggő tanulmányt, egy, a katonai ellenállási mozgalom történetéről szóló összefoglaló egészítette ki. A tanulmánykötet az egykori „somogyi fiú” szakmai tisztelgése szülőföldje, Somogyország, és a történelmet megszeretetté volt tanárai felé.

A szerző tanulmányaiban – széles forrásbázisra és szakirodalomra támaszkodva – a történelem és a szociológia módszertani eszközeit felhasználva a következő kérdésekre kereste a választ: kikből tevődött össze a katonai hírszerzés és elhárítás, valamint a csendőrség vezetői állománya, milyen társadalmi közegekből érkeztek, hogyan alakult katonai végzettségük, szakmai karrierjük, milyen tevékenységet fejtettek ki 1944. október 15-én és végül hogyan alakult életük 1945 után.

A magyar királyi honvédség katonai titkosszolgálatát a vizsgált 1919–1945 közötti időszakban 10 vezető irányította, akik közül a

legismertebbek: Stójtóy Döme, Ruzskey Jenő, Andorka Rezső, Ujszászy István, Kádár Gyula, Zákó András voltak. (A kevésbé ismert vezetők közé tartozott: Böckl József, Hennyey Gusztáv, Vasváry József, Kuthy László.) A vezetők kivétel nélkül a XIX. század utolsó két évtizedében születtek, az akkori határok szerint valamennyien Magyarország területén, és a korban elismert vallásfelekezetek tagjaiként. A családi háttér felvázolásával, elsősorban az apák foglalkozásának és a családok anyagi helyzetének vizsgálatából kiderült, hogy a vezetői állomány a kispolgári és a középrétegek alsó harmadát alkotó családok gyermekeiből került ki, amely családok vagyontalanként, csak a munkából megszerzett jövedelemből éltek és tanították gyermekeiket. A katonatiszti hivatás választása tehát kivétel nélkül a társadalmi hierarchiában történő előrelépést és a nagyobb egzisztenciális biztonságot jelentette számukra. A tisztí kardbojt elnyeréséhez nem volt okvetlenül szükséges a valamely katonai tanintézetben való tanulás, annak elérését a civil iskolák is biztosíthatták, de a katonai akadémiákon megszerzett végzettség nagyobb esélyt biztosított erre. A katonai pályafutás alakulásában sokkal nagyobb szerepet játszott a vezérkari képzettség megszerzése és a vezérkari szolgálat. Ezzel valamennyi vezető rendelkezett: három fő még a Cs. és kir. Hadiiskolában (Bécs), öt a M. kir. Honvéd Hadiakadémián (Budapest) kettő pe-

dig vezérkari törzstiszti vizsgát követően kapta meg vezérkari képzettségét. Az adatok elemzéséből világosan kirajzolódik, hogy a katonai hírszerzés és elhárítás élén csak olyan személyek állhattak, akik rendelkeztek az adott korban ismert legmagasabb katonai képzettséggel és végzettséggel. A szerző a rendelkezésre álló források további vizsgálatából számos új és érdekes információval szolgál az osztályvezetőket illetően, így képet kaphatunk arról, hogy a fegyvernemi megosztást illetően sem a lovasságtól, sem a műszaki csapatoktól nem jöttek vezetők. A „fegyvernemek királynője”, a gyalogság adta a 80 %-ot, (8 fő) míg a tüzérség a fennmaradó 20 %-ot (2 fő). A nyelvi felkészültséget tekintve az osztályvezetők tíz idegen nyelvet ismertek és használtak. A németet mind a tíz ismerte, a franciát nyolc, az angolt és szerbet négy-négy, a horvátot három, a cseh, lengyel, román nyelvet két-két személy, míg az orosz és az olaszt egy-egy fő használta. A nyelvtudást személyekre lebontva 6 nyelvet beszélt két fő (Ruszkay, Újszászy), ötöt egy (Andorka), négyet 3; a legtöbben 2 nyelven tudtak. Az osztályvezetői beosztás vezérkari ezredesti rendfokozatot biztosított. Az életkort és a szolgálati időt tekintve megdudhatjuk, hogy a katonai titkosszolgálatban általában harminc év körül, vezérkari századosi rendfokozattal kerültek be a tisztek és egy kiszámítható pályán esetén hosszú éveket tölthettek el az adott szakmai területen, ha más-más beosztásokban is. A vezetők döntő többségénél a titkosszolgálati beosztás csak egyik fontos állomása volt katonai pályafutásuknak, hiszen az ott eltöltött szolgálat után magasabb beosztások és rendfokozatok várták őket. Kádár Gyulát és Kuthy Lászlót kivéve valamennyien tábornoki rendfokozatot értek el: hárman-hárman vezérőrnagyok (Andorka, Újszászy, Zákó) és vezérezredek (Hennyey, Ruszkay, Sztójay) lettek, két főt (Böckl, Vasváry) altábornaggyá nevezték ki. Igen érdekes további új tényekkel ismerkedhetünk meg a katonai titkosszolgálat vezetőinek sorsát tekintve 1944 sorsfordító eseményeit illetően. Magyarország német megszállásakor (1944. március 18–19.) hat személy volt tényleges szolgálatban, kettő nyugállományban élt, egy diplomáciai beosztásban tevékenykedett, egy pedig már korábban elhunyt. A megszállást követően a helyzet módosult: három főt a németek letartóztattak (Andorka, Újszászy, Kádár), Sztójay miniszter-

elnök, Hennyey külügyminiszter lett. A nyilas hatalomátvétel további radikális változásokat hozott a vezetők életében: a honvédségben már csupán csak 2 fő szolgált tovább, a többiek zöme német fogságban volt. Egy-egy személy visszavonultan élt, illetve szolgálatot vállalt a Waffen-SS-ben. A második világháborút követően 2 főt a megszálló szovjethatóságok vettek őrizetbe, 2 tábornokot a kommunista befolyás alatt tevékenykedő népbírók ítélték halálra, 2 személyt a Rákosi-diktatúra internált, illetve börtönbe zárt. A vezetők közül hárman az emigrációt választották és igen aktív tevékenységet fejtettek ki Magyarország szovjet megszállásának megszüntetéséért, szorosan együttműködve a nyugati hatalmak titkosszolgálatával.

A második tanulmány a katonai attasé szolgálat 60 fős adatbázisára támaszkodva – a kutatások jelenlegi állásának figyelembevételével – elsőként ad bepillantást a katonai hírszerzésben jelentős szerepet játszott személyek tevékenységéről, jellemzőiről. A már ismertetett módszertani eszközök felhasználásával Szakály arra kereste a választ, hogy kik voltak, milyen társadalmi közegekből kerültek ki és milyen szakmai követelményeket támasztottak azon katonatisztekkel szemben, akik e fontos beosztásokat betöltötték az 1919–1945 közötti periódusban. A névsort végigtekintve sok, politikai szerepvállalásuk révén vált névvel találkozhatunk. Ilyenek tekinthető Andorka Rezső, Faragho Gábor, Hatz Ottó, Kéri Kálmán, Lakatos Géza, Miklós Béla, Sztójay Döme, Újszászy István, Veress Lajos személye. A szerző a rendelkezésre álló adatok elemzése alapján az alábbi, főbb megállapításokat fogalmazta meg a két világháború közötti katonai attasékról: az attaséi beosztást betöltő katonatisztek szakmailag felkészült, több nyelvet beszélő, katonai pályafutásukat többségükben az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregeiben indító, alsó-középosztályokból származó férfiak voltak. A karrier teljessége esetén többségük elérte a tábornoki rendfokozatok valamelyikét, ezért cserébe igyekeztek a politikától távol maradni.

1945 utáni életük hasonló, mint a m. kir. Honvédség tagjaié: mellőzöttség, kirekesztettség, megaláztatás, kitelepítés, börtön. Többségük ennek ellenére nem hagyta el hazáját és a Rákosi-diktatúra szörnyűségeit maguk mögött hagyva, bár továbbra is gyanús és ellenséges elemként számon tartva, de kétkézi

munkásként élhették mindennapjaikat a „vidám barakk” kádári rendszerében.

A recenzius megítélése szerint a kötet harmadik „Akik a magyar királyi csendőrséget – 1938 és 1945 között – vezették” című tanulmánya a tanulmánykötet legértékesebb és történetileg a legújyszerűbb része.

A múlt században létrehozott közbiztonsági őrtestület történetét illetőleg mindmáig nagyon kevés információval, feldolgozással rendelkezünk, aminek – megítélésünk szerint – elsősorban politikai okai voltak: az 1945 májusában feloszlatott testületet az akkori új politikai elit, majd a kádári korszak vezető politikai erői és a „hivatalos történések” döntő része is elfogultan, differenciálatlanul, a kollektív bűnösség elvét alkalmazva ítélte és marasztalta el. Ennek háttérében alapvetően a csendőrségnek az illegális kommunisták elleni nyomozásai és a deportálásokban való szerepvállalásai álltak. A téma politikai elfogultságtól mentes feltárása a 90-es években kezdődhetett el, nem utolsósorban éppen Szakály Sándornak a tábori csendőrség történetét feltáró kutatásai alapján. A csendőrség történetét bemutató, általános szakmonográfia megszületéséig a szerző fontos feladatának tekintette, hogy ehhez különböző részterületek kutatásával és az eredmények publikálásával maga is hozzájáruljon.

Jelen tanulmányában – a katonai elit kutatásában már jól bevált történelmi-statisztikai módszereket alkalmazva – a csendőrség 57 felső vezetőjének életrajzi adatait felhasználva társadalmi összetételükre, szakmai képzettségükre, szolgálati ténykedésükre vonatkozóan kereste a válaszokat. Legelső lépésként meghatározta azokat a beosztásokat, amelyeknek mindenkori betöltői alkották a csendőrség „elitjét”, azaz annak működtetésére, irányítására döntő befolyással bírtak. Ezek a következők voltak: a magyar királyi csendőrség felügyelője, a felügyelő helyettese, a felügyelő mellé beosztott tábornok, a magyar királyi Belügyminisztérium VI. b., majd XX. osztályának vezetője, a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 20.(csendőrségi) osztályának vezetője, a csendőrség szabályszerkesztő és tanulmányi bizottságának elnöke, a csendőrtiszt tanfolyamok parancsnoka, a csendőrség központi nyomozó parancsnokságának parancsnoka, a nagyváradi csendőriskola parancsnoka, a csendőr kerületi parancsnokságok vezetői.

A származásra és a családi háttérre vonatkozó adatok alapján Szakály cáfolja azokat a korábbi, hamis állításokat, hogy a vezetők elsősorban az arisztokrácia és a magyar társadalom felső középosztályának családjaiból kerültek volna ki. Meggyőzően bizonyítja, hogy a vizsgált beosztások parancsnokai mindegyik rétegekből származtak. Jelentős számban voltak közöttük olyanok is, akik esetében a csendőrtiszt hivatás választása jelentős társadalmi felemelkedést jelentett. A csendőrséghez hivatásos csendőrtiszt szolgálatra a közös haderőben vagy a honvédségben elnyert hivatásos vagy tartalékos tiszti rendfokozat birtokában lehetett jelentkezni. Ezt követően a jelentkezők csendőrtiszt tanfolyamot végeztek (általában fél vagy egy esztendő), majd az ezt követő sikeres próbaszolgálatot követően véglegesítették őket a testületben. A csendőrség elitjét alkotó személyek 50 %-a a közös haderőben, közel 41 %-a pedig még a magyar királyi honvédségben kezdte meg hivatásos tiszti szolgálatát.

A szerző érdekes adalékokkal szolgál a csendőrtisztek nyelvismertetét, szolgálati viszonyait, nyugállományba kerülésük körülményeit illetően is, amelyek tovább árnyalják ezzel kapcsolatos ismereteinket. Külön fejezetben táru fel előttünk a csendőri vezetők eleni. Szakály által meggyőzően dokumentált – a magyar történelemben példa nélkül álló – megtorlás: a vezetők több mint 85 %-át érte valamilyen retorzió 1945–1949 között. Ez az arány még nagyobbá vált az 50-es évek eljárásait követően, és 95 %-ra módosult. A megtorlás során a népbíróságok szabadságvesztésre 5, halálra 3 főt ítélték, a vizsgálati fogságban agyonverték 2 csendőrtisztet, a kitelepítettek száma elérte a 6 főt. A kötelező igazolási eljárások során mindössze 3 személyt igazoltak, alapvetően politikai okok miatt. Ezek közül Faragho Gábor az Ideiglenes Nemzeti Kormány minisztere, dr. Papp János, pedig Sólyom László, akkor budapesti rendőrfőkapitány apósa volt. A tanulmányból kibontakozó egyéni sorsok tragikus fordulatai egyértelmű bizonyítéka annak a kirekesztő, megbélyegző politikának, ami a kommunisták uralta „új” Magyarország politikáját jellemezte az ötvenes években. A csendőrség állományát, vezetőit – egyéni szerepvállalásuk és tevékenységüktől függetlenül – mint kollektívan bűnös szervezet tagjait, másodrendű állam-

polgáronként kezelték egészen 1990-ig, a „rendszerátalakításig.”

A kötetet, az „Adalékok a katonai ellenállási mozgalom történetéhez” című tanulmány zárja, mely a különböző katonai ellenállási szerveződések, mozgalmak tevékenységét ismerteti. Ezek, bár nem vezettek el egy Németországgal szembeni sikeres szembeforduláshoz, de ténykedésük jelentősége így is számottevő volt: százak életének megmentése mellett nagy értékű nemzeti vagyont sikerült átmenteniük az újjáépítés számára.

Szakály Sándor most közzétett tanulmányai jelentősen hozzájárulhatnak a XX. század átpolitizált, úgynevezett „kényes kérdéseinek” valóságosabb és realiztikusabb megismeréséhez, egy valósabb történeti tudat kialakulásához. Ilyen tekintetben ez az új kiadvány is szervesen illeszthető a szerző korábbi kötetéhez, és a recenzens véleménye szerint nagy érdeklődést vált majd ki mind a szakmai, mind pedig a szélesebb érdeklődő olvasókörzönység soraiban.

Okvát Imre

M. SZABÓ MIKLÓS

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADEÉMIA TÖRTÉNETE, 1955-1960

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. 251 o.)

Virágzik a kutatási és publikációs kedv, az elméleti érdeklődés a magyar katonai felsőoktatás és reformja iránt, amely egyre nagyobb teret kap a könyvkiadásban és szakfolyóiratokban. A közelmúltban megjelent mű szerzőjének neve nem ismeretlen e folyóirat rendszeres olvasói előtt, hiszen figyelemre méltó hadtörténeti tanulmányai több mint negyed százada jelenek meg hasábjain. A magyar katonai felsőoktatás intézménye 1955 és 1960 közötti történetét tárgyaló legújabb könyvének közreadását a jeles hadtörténész jól időzítette. Műve szervesen illeszkedett a Magyar Tudomány 2007. évi Ünnepeinek központi témájába, melynek gondolköre magába foglalta a tudomány és az oktatás, a tudomány és a közgondolkodás teljes kérdéskörét, a közoktatástól a felsőoktatáson át a kutatóintézetek oktatói szerepéig. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1955–1960 című munka eredeti értékkel járult hozzá a hadtudomány és a katonai oktatás intézményei kérdésköre elmúlt félszázados, bonyolult történetjének feltáráshoz. Ráadásul azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ez a gazdag kútforrás feltáró és feldolgozó alkotás, a hadtudomány iskolája fejlődéstörténetében jelentős bicentenáriumi évfordulón került közreadásra a Zrínyi Kiadó gondozásában. Két évszázada kezdte kidolgozni az 1807. évi országgyűlés által a „Nemzeti Katonai Akadé-

miának elrendelésére kiküldött Deputáció” azt a törvényjavaslatot, amely alapján megszületett az 1808:VII. törvénycikk a Katonai Ludovika Akadémia megalapításáról.

Közismert, hogy a magyar katonai felsőoktatás 1947 és 1991 közötti nehéz, vajúdo, fordulatokban, tragédiákban bővelkedő története, fejlődéstörténete szerves része huszadik századi hadtörténetünk viharos folyamatának. A múlt század második felében a magyar katonai felsőoktatás az állandóan változó társadalmi és politikai, gazdasági és kulturális, tudományos és hadügyi közegben alakult, formálódott olyanná, ahogyan ma előttünk áll: sokfelől, sokféle ok miatt hol elismertté, hol sokszor kritizálttá, de alapvető funkcióját a jövő, az ország építése és védelme szolgálatában lényegében mindvégig teljesítővé.

Szabó Miklós több mint három évtizedes kiemelkedő tudományos kutatói tevékenysége mindenekelőtt a második világháború hadügyi változásai, a magyar katonai részvétel, a magyarországi hadműveletek, a magyar királyi honvéd Légierő története és háborús alkalmazása feltárással, feldolgozásával vált ismertté és elismertté a hadtudomány, a hadtörténelem mértékadó hazai és nemzetközi körei előtt. Katonatudósi hírnevéhez azonban jelentősen hozzájárult az a tény is, hogy a magyar katonai felsőoktatás történetének is egyik legkiválóbb kutatója. A hazai katonai felsőoktatás